

6 L'HABITACLE A L'AIRE LLIURE DE LA FONOLLERA II

En les 10 campanyes d'excavació a la Fonollera s'ha demostrat l'existència de l'habitacle a l'aire lliure des del Bronze Recent, manera de viure desconeguda a la plana de l'Empordà. Tenint en compte l'estat avançat de l'Edat del Bronze i que havien passat alguns mil·lennis de la denominada revolució neolítica, un dels fets més importants de la qual foren la sedentarització i la producció d'aliments, es pot considerar que l'ocupació tardana de la plana es deu a factors climàtics i geogràfics que dificultaren l'habitació a l'aire lliure, la circulació i la concentració humana. Durant les fases I i II constatades a la Fonollera, l'habitacle empordanès és encara subterrani. Si bé en un principi, l'intent de sortir de les coves és autòcton (agrupació de cabanes en la primera fase), per considerar-lo serà necessària la intervenció de gent forastera principalment perquè la plana era deshabitada. Durant la fase II, la Fonollera es transforma en un vilatge que comprèn diferents famílies gràcies a l'estabilitat que afavoreix l'augment de la població, el coneixement dels recursos naturals de l'entorn i la regulació dels mitjans productius. L'estabilitat és, per tant, promoguda per la construcció artificial del refugi. En un principi respondrà a una societat igualitària i amb una organització de compartiment.

En les esmentades campanyes s'han excavat uns 200 metres quadrats, concentrats en dues zones no gaire allunyades a la part occidental del promontori, i s'han realitzat més de 30 cales de prospecció per tal de limitar les diferents zones ocupades en les diferents èpoques. Les últimes campanyes d'excavació s'han concentrat en el sector A que dona estructures i materials importants de la II i III ocupació i sobretot perquè no ha patit l'erosió natural del sector B situat més amunt.

Ens entretindrem a parlar en aquest apartat de l'habitacle a l'aire lliure de la segona ocupació, la del Bronze Final, definit com l'assentament d'un dels antics vilatges coneguts a l'Empordà.

6a. El sector A

És la zona on s'han intensificat les excavacions arqueològiques durant les campanyes 1979-1984, especialment perquè s'hi troben els dos nivells arqueològics més importants de la Fonollera: les fases II i III. Aquesta àrea va ésser objecte de prospecció l'any 1975, la cala 3/1975 amb la troballa de dues llars, les denominades 1 i 2, de caràcter votiu i culinari, respectivament. L'any 1976, es realitzà una cala d'excavació sistemàtica, la 1/1976 de 9 m², i prop de la cala 3/1975, que donà també els dos nivells arqueològics esmentats. El nivell d'època romana presentava estructures importants com poden ser un sòl compactat i lloses de "tegulae", que poden tenir relació amb estructures aixecades que s'han trobat posteriorment.

Pel que fa al nivell que correspon a la fase II de la Fonollera aquesta cala va donar la distribució del material i de deixalles culinàries del foc 2 i endemés l'estructura de combustió d'un altre foc format per un cercle de pedres.

En aquest sector, juntament amb les cales de prospecció i les de excavació sistemàtica, s'han excavat 132 m² pel sistema de les coordenades cartesianes i s'ha pogut constatar la presència de tres nivells arqueològics, i d'aquests el que

ens interessa aquí és el corresponent a la Fase II. Evidentment, si en el sector B aquest nivell sembla haver donat les característiques d'una unitat d'habitació col·lectiva, en el sector A sembla que les cases de dimensions petites, es devien trobar agrupades i més properes a l'estany. Les cases tenen una forma ovalada (rectangular) i algunes estan limitades per un sòcol de pedres de sosteniment, per a les parets, o bé per trinxeres, excavades a la roca mare, per a la col·locació de posts. Hi ha una petita entrada a l'espai limitat, que sol estar formada per una obertura. També hi ha una estructura de combustió que recorda una llar, ja que crida l'atenció situada al centre de tota una organització domèstica. Aquesta estructura de combustió o llar sol ser propera a l'entrada de la casa. Entre els espais limitats o cases es poden assenyalar zones estretes de circulació i comunicació entre ells. La identificació d'estructures de sosteniments de coberta, ens ajuden a interpretar d'alguna manera l'organització precària de les cases. La repartició del material ceràmic i ossi també col·labora a l'hora d'establir hipòtesis.

Per entendre millor l'organització d'aquestes petites unitats domèstiques, farem una exposició històrica dels descobriments.

La representació gràfica del sector A ens ajudarà a refer el pla urbanístic.

- La cala 3/1975, de 4 m² de superfície, posà al descobert les llars 1 i 2, amb l'inici de la cabana 5.

- La cala 1/1976 de 9 m², posà al descobert una altra llar d'aspecte culinari i una trinxera ampla, utilitzada per a un límit important.

- La cala 1/1979, de 14 m², posà al descobert part d'un fons de cabana, limitada per dues trinxeres paral·leles entre si i excavades a la roca mare, i una filera de forats de pal que tanca l'espai d'una forma perpendicular a les trinxeres. Una llar col·locada dins una cubeta i de forma circular, sembla que estigui situada al mig d'aquesta estructura (llar 6). Aquest espai limitat de 9 m², sembla tenir relació amb les llars trobades en les cales 3/1975 i 1/1976. Aquest conjunt comprèn per tant 5 llars d'estructura diferent que caldria estudiar amb deteniment i dins un espai de 15 m².

- La cala 1/1980, de 16 m² de superfície, posà al descobert una altra cabana, la número 6, limitada per un cercle de pedres agrupades com si es tractés d'un sòcol, que formen, doncs, un seguit d'estructures de sosteniment de les parets, de material perible. L'espai està limitat per aquest sòcol que fa un angle de 90° (quadres X, Y, Z, A (5, 6, 7 i 8). També s'hi troba una llar o estructura de combustió, així com una sèrie de pals alineats i paral·lels al sòcol (vegeu el plànol de representació). Aquesta cabana es troba molt propera a la 5 i està separada per un petit passadís de circulació.

- La cala 1/1981 de 16 m² de superfície, dona un dels límits de la cabana 6 (quadres W5, 6 i 7) i els inicis d'una altra cabana, formada també per un sòcol de sosteniment dels pals de la paret, la cabana 7 i que encara no podem delimitar perquè l'espai excavat és molt reduït (quadres W, V(4, 3, 2, 1). Es troba propera a les cabanes 5 i 6 i n'està separada també per una estreta àrea de circulació.

- La cala 1/1982, de 18 m² de superfície, posa al descobert una part de la cabana 8, també limitada per un sòcol de pedres de sosteniment i per una possible entrada en aquest espai (quadres B(A6). Una llar situada prop de l'entrada confirma aquesta interpretació, ja que dins d'aquest recinte el material ceràmic i ossi es troba concentrat o dispers segons l'espai. Es troba molt proper de les cabanes 6 i 5 i també hi ha una separació molt estreta entre elles. Adossat a la

cabana 8 (quadres D, C(8) hi ha un forat excavat a la roca mare i que sembla recollir deixalles, especialment mandíbules, maxil·lars i extremitats de cavall o bòvid.

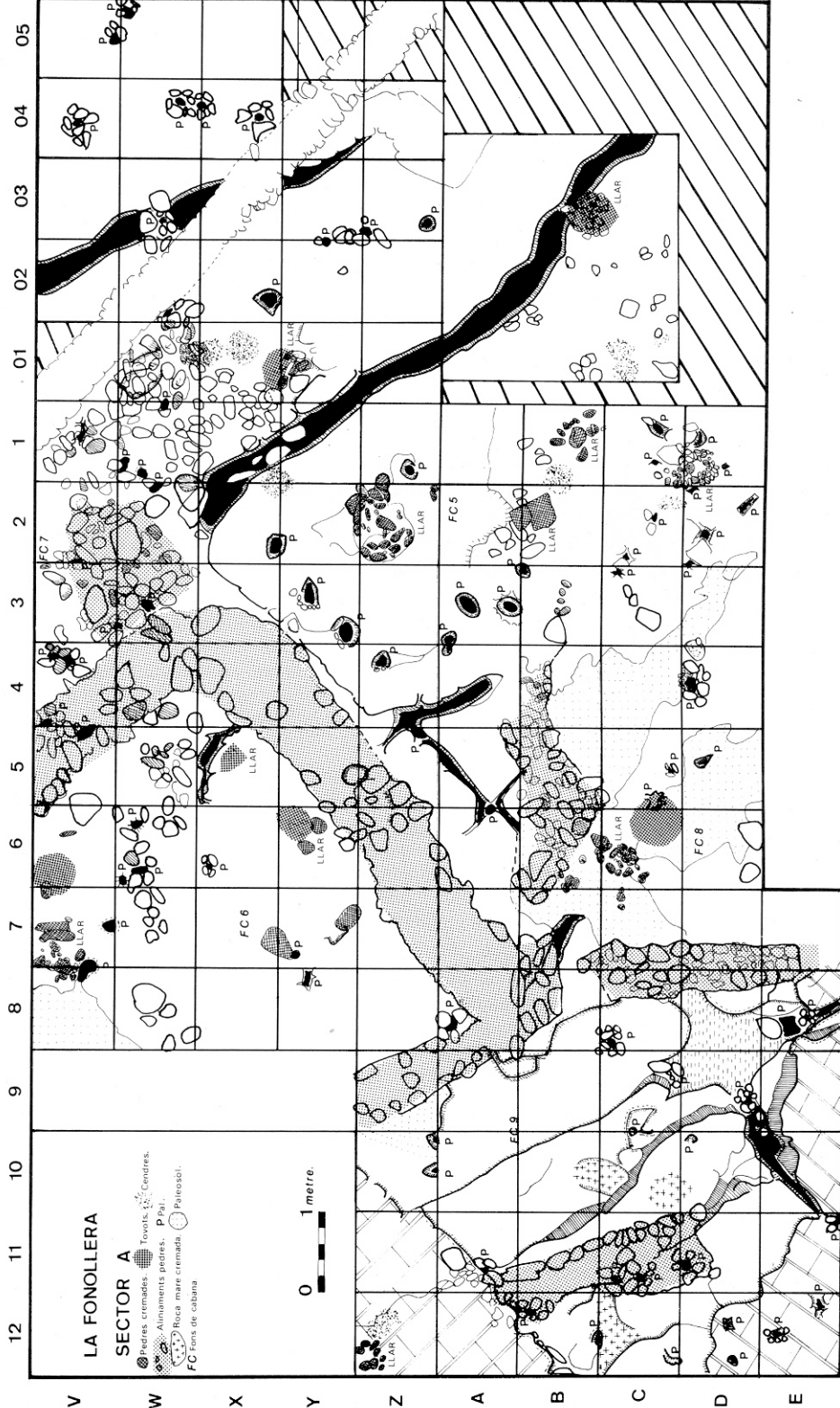
- La cala 2/1982, de 5 m², testimonia l'existència de la cabana 5, per la continuació d'una de les trinxeres de sosteniment, i de la cabana 7 per la continuació del sòcol.

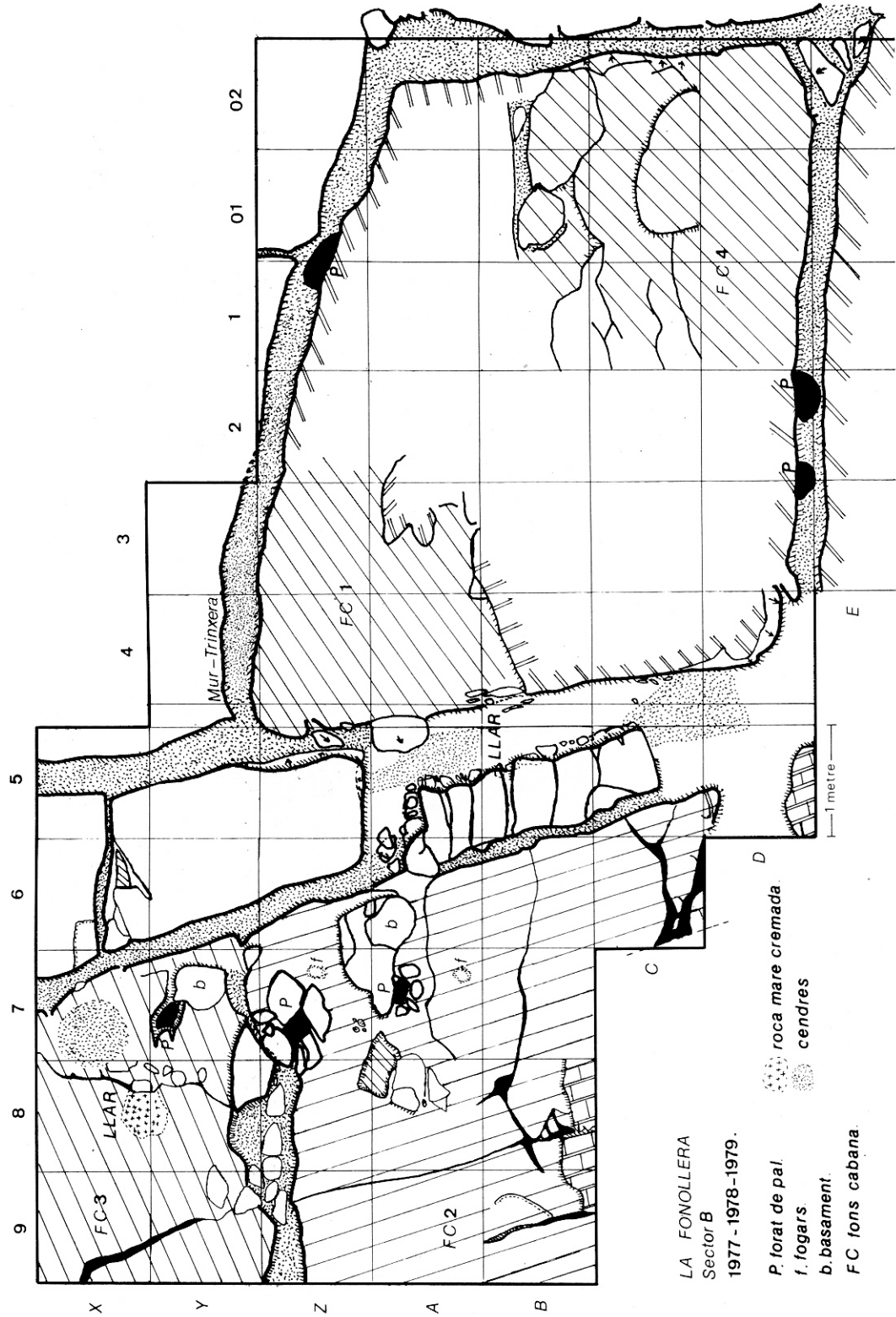
- La cala 1/1983, de 20 m², queda dividida en dos sectors per la presència d'una paret posterior al nivell III d'ocupació de la Fonollera. L'existència de tres nivells arqueològics i la presència d'una estructura aixecada ens ha complicat les observacions fetes fins ara, que caldran ser estudiades millor a l'hora de relacionar tots els treballs d'excavació. Destaquem la presència d'una altra trinxera, excavada a la roca mare i paral·lela a la que limita l'espai 5.

Part d'aquesta trinxera, que es localitza dins el sector B, forma angle quasi recte amb el sòcol de sosteniment de la cabana 7. Fora de la trinxera, a les dues bandes de la paret s'han localitzat una sèrie d'alineacions de pals, alguns d'ells dobles, que formen part de les subestructures que no s'han pogut relacionar en el conjunt. En aquesta àrea, el nivell romà ha malmès les estructures del Bronze Final.

- La cala 2/1983, de 4 m² de superfície, molt propera a les cales 3/1975 que revelà dues llars i la cala 1/1976 que en revelà una altra, ha donat una gran llar, formada per una llosa central (còdol seleccionat) i voltada en dos nivells diferents d'altres còdols rierencs més petits. Tota la llar està muntada sobre un promontori complex i protegit per unes subestructures de forats de sosteniment, quatre a l'interior i tocant a la llar i quatre de més distants, els quals semblen jugar un paper important. Al voltant d'aquesta llar s'ha trobat una gran concentració de material ceràmic i ossi.

- La cala 1/1984, de 26 m², de superfície, es comprovà la continuació del sòcol de la cabana 6 (quadres A, Z(9), la dimensió del forat excavat a la roca mare per a escombraries culinàries i el descobriment d'una nova cabana, la número 9 excavada en gran part a la roca mare que es troba polida pel pas dels seus ocupants. Les estructures romanes situades al nivell superior i que insinuen la construcció precària d'un pòrtic amb restes de cremació animal, han malmès l'estructura antiga, que semblava tenir una forma rectangular i un sòl escalonat. En el nivell més inferior, el sòl arqueològic restava net, amb materials ceràmics, ossis, lítics i malacològics ben distribuïts.

LA FONOLLERA
Sector B

1977 - 1978 - 1979.

P. florat de pal

f. fogars

b. basament

FC fons cabana.

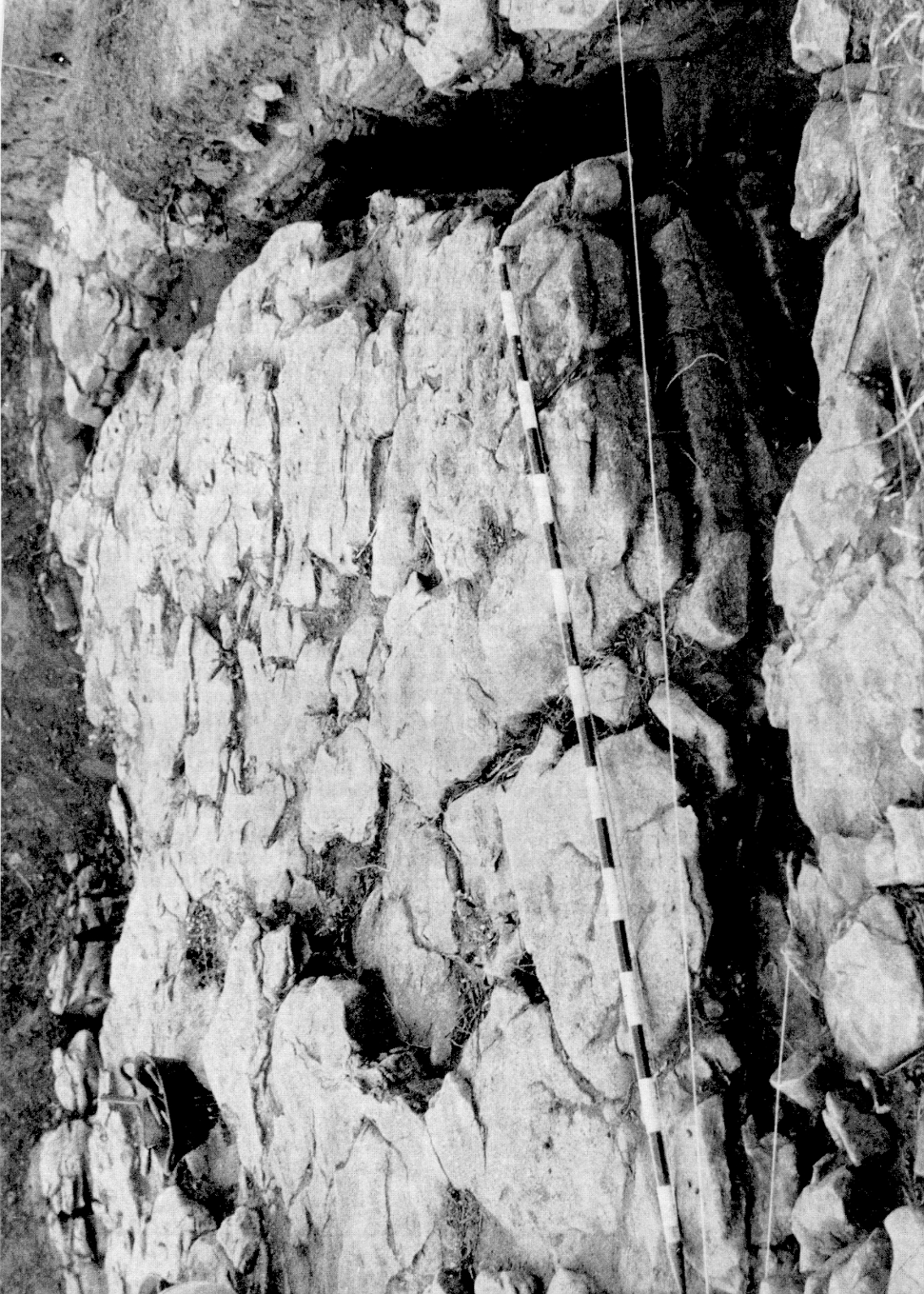
6b. El sector B.

Està situat dins la zona occidental del promontori, però en un lloc més alt que el sector A. Les excavacions en aquest sector comprenen les campanyes 1976, 1977 i 1978, i en les quals es comprova l'existència de tres nivells d'ocupació; les fases II, III i IV. La fase IV comprèn el nivell d'ocupació més moderna de la Fonollera i correspon a l'època romana tardana. En general tot aquest sector queda molt afectat per l'erosió del terreny a causa del pendent molt acusat i per l'activitat humana.

Els nivells d'època romana donaren estructures aixecades formades per sòcols de pedres grans que semblaven limitar recintes grans. La cronologia d'aquests nivells ve donada pel material ceràmic i alguna peça monetària.

En aquest sector B s'ha excavat un total de 71 metres quadrats pel sistema de les coordenades cartesianes i s'han pogut constatar tres nivells d'ocupació; el que ens interessa aquí és el corresponent a la fase II.

Cal remarcar que tot el Sector B excavat respon a una unitat urbanística dividida en dues parts, separades per una trinxera ampla que fou atribuïda a una zona de circulació d'entrada-sortida de les esmentades parts. Prop de l'àrea de sortida i recolzada a una de les parets de la trinxera descansava la llar 4. Aquest espai de comunicació tenia un terra preparat i aixecat en el mateix nivell de la llar, que estava envoltada de deixalles òssies i ceràmiques. En una de les parts en què fou dividida aquesta unitat aparegueren empremtes d'elements de suport de posts i parets, i restes de focs esporàdics i domèstics, d'aquí es dedueix que aquesta part estava coberta i que corresponia a espais d'habitació o aixopluc. Aquest espai estava dividit en compartiments denominats "fons de cabana 2 i 3", separats entre si per una trinxera que sostenia una paret mitgera feta de materials peribles (quadres Z9 i Z10). La roca del sòl es presenta molt polida i aplanada artificialment i cadascun d'aquests compartiments presenta restes de fogars (fogar 5 de la cabana 3). La segona part d'aquesta unitat està totalment circumdada per una trinxera de 40 cms. d'amplada i 80 de fondària, excavada a la roca mare que limita un espai rectangular de 27 metres quadrats. Dins d'aquest espai no s'han observat elements constituents que defineixin alguna estructura de coberta, sinó més aviat un recinte obert (quadres Z, A, B, C, D(4, 3, 2, 1, 01, 02). No obstant això, en dos dels vèrtexs oposats, s'hi han determinat dues àrees amb la roca polida i una acumulació de material ceràmic i restes de combustió, per això foren atribuïdes a cabanes (cabanes 1 i 4). Actualment pensem que potser eren petits compartiments de l'esmentat recinte.

La comparació dels sectors A i B, distanciats uns metres, permet de distingir dues estructures de cases ben diferents, que podríem definir resumidament de la següent manera:

- Cap al sector A i prop de l'estany se situaren les cases familiars, de dimensions petites, molt properes les unes de les altres. L'espai limitat està format per una sola peça de forma ovalada (rectangular) i amb una estructura de combustió senzilla. En algun dels casos, aquest espai limitat està dividit en dos per un senyal de paret mitgera (veure casa 6). El material arqueològic es troba distribuït d'una forma més o menys concentrada o dispersa que ens informa sobre la repartició de l'espai: cuina, treball i oci.

- Al sector B, situat més cap al promontori i darrera la filada de les cases, tots els quadres excavats (71 metres quadrats) fan referència a una construcció de grans dimensions, de forma rectangular i dividida en dues parts: una subdividida en diversos espais, per senyals de parets i empremtes de pals de sosteniment, on hi havia petits focs d'il·luminació, devia estar coberta; i una altra part limitada per un mur, on a cel obert hi havia dos espais tancats. Entre una part i l'altra hi havia una entrada, a proximitat de la qual reposava la llar 4. Tot aquest conjunt correspondria a un edifici comunal amb diferents compartiments i on les deixalles culinàries són escasses. El recinte a cel obert devia ser utilitzat per guardar el bestiar (veure dibuix ideal).

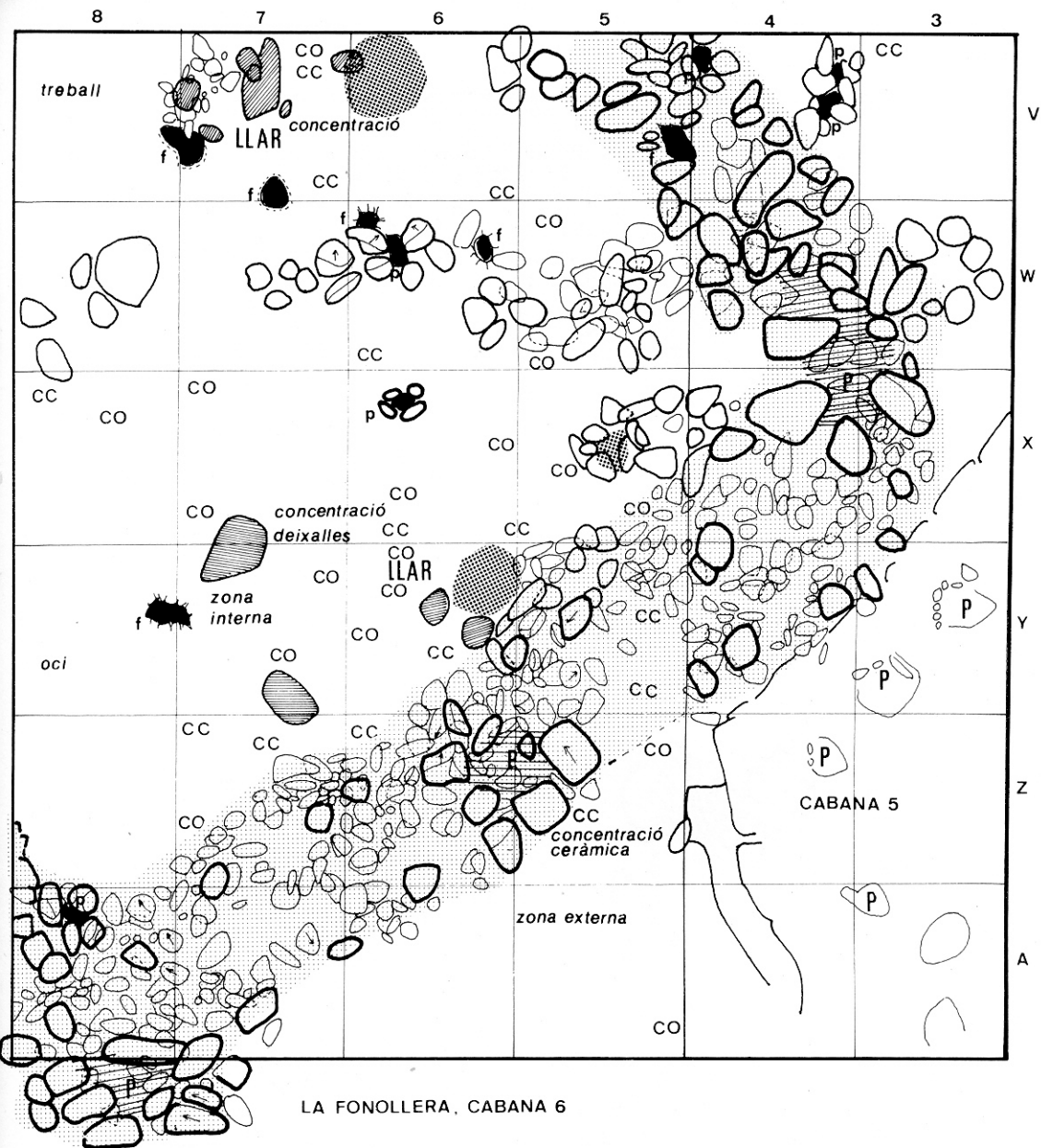
6c. El fons de cabana

S'atribueix a "fons de cabana" l'espai limitat per les empremtes que mostren l'existència d'habitacions encara que no es conserven estructures aixecades. Els fons de cabana s'identifiquen, per tant, per la roca mare aplanada o retallada amb aquesta finalitat i també per la presència d'elements de fixació o de sosteniment: forats o trinxeres. De vegades els límits de l'espai d'habitació estan formats per una alineació irregular de pedres de diferents dimensions que formen un sòcol i, moltes vegades segueix una sèrie addicional de cercles de pedres que debien sostenir els elements de fixació, protecció o sosteniment de la cabana.

Evidentment altres elements més importants juguen un paper en el desenvolupament i la repartició d'aquest espai limitat. Sempre es troba una llar o estructura de combustió, en un lloc especial, i al seu voltant o partint d'ella es concentra el material culinari, estris o recipients. Normalment la fragmentació d'aquests objectes és molt forta, d'aquest indicatiu es dedueix que la vida prop de la llar fou molt moguda. També per mitjà de la llar i de la concentració o dispersió dels materials es poden definir àrees d'espai de treball o d'oci.

Tots els elements que limiten l'espai per ésser habitat estan en concordança respecte a l'àrea, repartició espacial per a les diverses funcions, concentració i dispersió del material, que assenyalen el coneixement o l'aplicació d'un urbanisme precari i preconcebut. Les trinxeres excavades a la roca mare, aprofitant roques diaclasades, així com la perfecta alineació de les empremtes de pals – es creuen formant angles de quasi 90°– defineixen espais rectangulars o d'angles curvilinis. Les dimensions de l'espai són variades. Distingim cases familiars i domèstiques, en el sector A; cases comunals, en el sector B.

P PAL
p POST
f FORAT

CC. CONCENTRACIO CERAMICA
CO. " " COSSIA

PEDRES CREMADES
ARGILA CUITA
SOCOL PEDRES

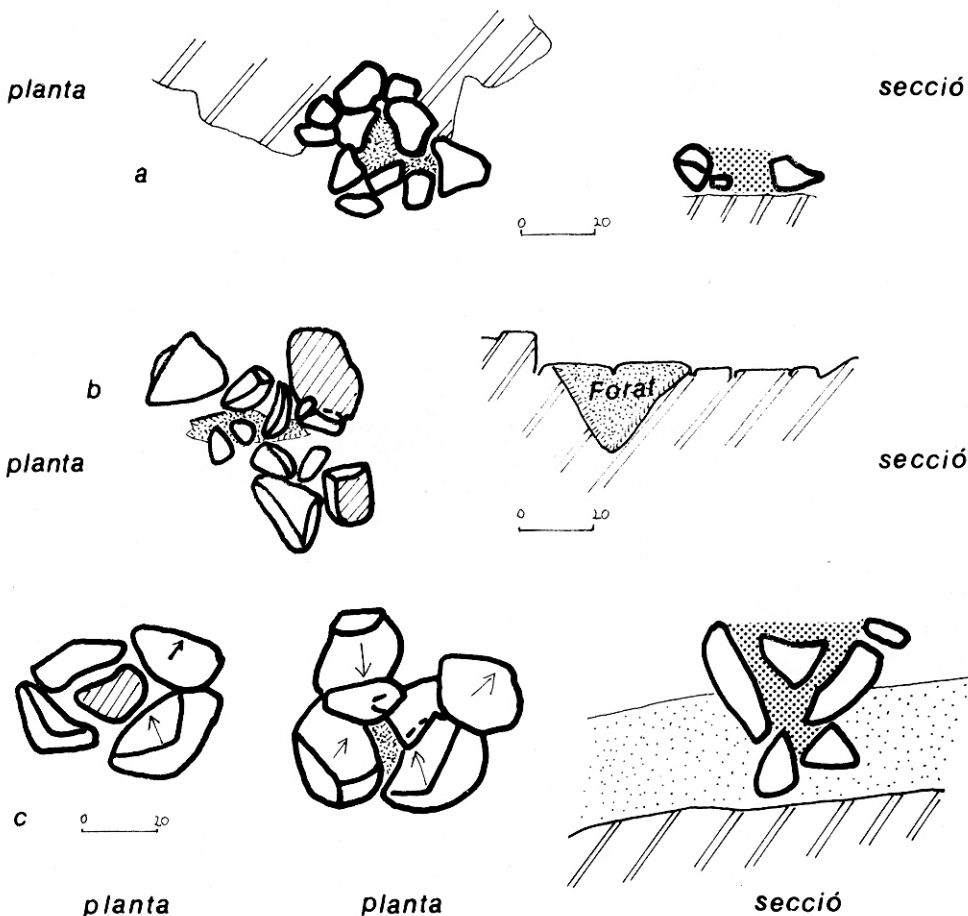
Dibuix de casa familiar: Casa 6 i repartiment de l'espai.

◀ *Exemple de casa familiar (dibuix: Pere Rovira).*

6d. Les estructures de sosteniment (empremtes de pals i parets)

Ja hem vist com les alineacions de pals juntament amb les trinxeres ajuden a delimitar les diferents cabanes. Per als forats de pal s'aprofiten les clivelles, forats o enfonsaments de la roca mare, tot engrandint-los o bé s'excaven de nou a la roca. En alguns casos s'han pogut individualitzar forats de pals a dintre de les trinxeres. Sovint estan envoltats de pedres, que devien ajudar a aguantar el pal i a mantenir-lo dret. Moltes de les parets de les cabanes estan formades per una alineació de pals i posts. El conjunt de les pedres que devien sostenir aquests posts formen el sòcol.

En alguns casos els forats de pal apareixen aparellats, l'un al costat de l'altre, i donen la impressió de ser d'un pal i d'una estaca que l'assegurava. L'amplària i la profunditat dels forats és variable.

- a) Planta i secció d'una empremta de pal sobre la roca.
 b) Planta i secció d'un forat excavat a la roca.
 c) Planta i secció d'una empremta dins el sediment.

Estructura de sosteniment senzilla.

Estructura de sosteniment doble.

6e. Les estructures de combustió (llars i fogars)

Són elements importants als quals s'adjudiquen diferents funcions: culinàries, d'il·luminació, calefacció, torrefacció, segons els materials que les acompanyin, i la seva forma, situació i aparença.

Pel que fa a la seva forma són majoritàriament circulars; pel que fa a la construcció algunes estan formades per pedres, entre les quals sol haver-hi una llosa principal, que descansen sobre la roca mare i d'altres presenten diverses capes de material de rebliment sobreposades de manera que formen un promontori.

Algunes llars estan envoltades de deixalles òssies i ceràmiques, d'altres només de fragments de ceràmica, algunes només de pedres i cendres.

Estructura de combustió (fogar). LAF. 82.

Estructura de combustió (fogar). LAF. 2/83.

BIBLIOGRAFIA

PONS i BRUN, E.; TOLEDO i MUR, A.: *La organización y distribución de los hogares hallados en el poblado de la Fonollera* (Gerona), a XV C.N.A., Lugo, 1977. Saragossa, 1979, ps. 497-512.